

Kulturhistorie fra fjell-garden Homme

*Påsketurister 1936, utenfor det som da stod igjen av huset i Homme.
Foto: Harald Oftedal*

*

Mange takk til Rolf Hetland, Ålgård som har stilt til disposisjon kildemateriell han har samlet gjennom sitt mange-årige forskningsarbeid om Jensaheia og fjellgårdene omkring. Uten den viten og kildetilfanget hans, hadde denne kulturhistorien neppe vært mulig.

Kildene angis med (kilde nr.) og henvisning til liste bakerst.

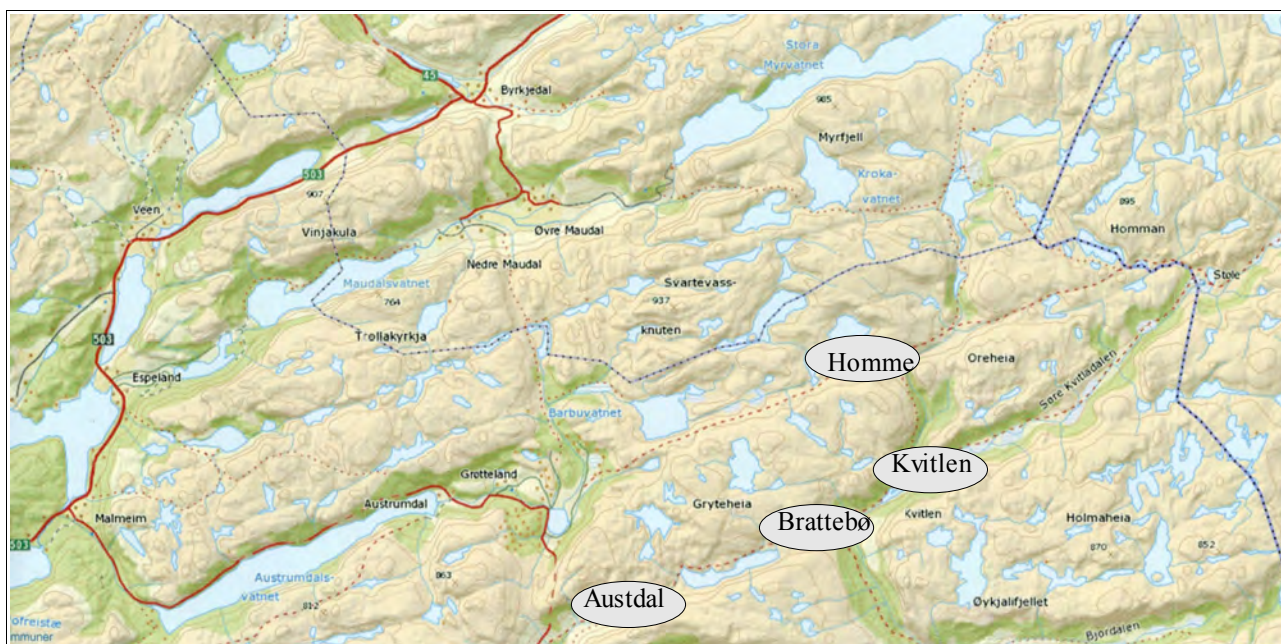
Også mange takk til alle som har bidratt med foto.

Jeg har laget tegninger i den grad det har vært nødvendig for fremstillingen sin del. Ellers har Bjerkreimsboka av Lisabet Risa vært til god hjelp.

*

Aaland Gård, november 2010
Paul Tengesdal

HOMME I BJERKREIM KOMMUNE

Garden «Håmmæ», som de sier i Bjerkreim, ligg i det nord-østre del av Bjerkreim kommune. Kommunegrensa Bjerkreim/Gjesdal mot nord, fylkesgrensa mot øst.

BUSETTING I HOMME

Vi vet ikke så mye om garden fra de eldste tider, annet enn at i middelalderen var Hadvardshom (Homme) kirkens eiendom, og etter reformasjonen (1536) ble Homme kongens eiendom. Da grannegarden Brattebø ble busett på ny på slutten av 1500-tallet, ble Homme nyttet som underbruk til Brattebø. Slik var det fram til omkring 1668, da det første gang nevnes at garden var «en ringe, nye bebiugt pladz». Da var det altså kommet opp hus i Homme. Etter folkeminnet fortelles det at den første som slo seg ned i Homme skal ha vært en fredløs (kilde 1). Hvem den fredløse var, finnes ikke i skriftlige kilder.

Siden det var lang veg til Brattebø, må en anta at det uansett vart behov for å sette opp hus som kunne nyttes såvel under sommerslåttene, som om vinteren under jakt og fangst. Hvordan disse første husa så ut vet vi lite om, men det kan likevel trekkes opp en antatt bygnings-utvikling frem til da garden vart fraflyttet i 1873. Hvorvidt denne fremstillingen er helt korrekt med så få ledetråder kan nok diskuteres, men grunnlaget er arkeologisk undersøkning i området i 1982 (kilde 2), samt studie av eierforhold, familieforhold, muntlige tradisjoner, og diverse foto. Så får ettertiden avgjøre om fremstillingen er korrekt eller ikke.

I dag finnes det to hustufter, en mot vest «Vestre-hustuft», og en hustuft mot øst «Østre-hustuft». I tillegg til disse to hustuftene finnes enda en tuft lenger mot vest, denne kaller vi «Kvernhus-tufta».

Bygningshistorien blir slik:

1. Et stølshus settes opp ca 1660 på Vestre-tufta og er i bruk til ca 1730.
2. Nytt hus setter opp 15 meter lenger øst, i ca 1730, og er i bruk til 1873.
3. Nytt hus settes opp på Vestre-tuft i 1844, og er i bruk til 1873.

*Den Vestre-hustufta i forgrunnen, og den Østre-hustufta hvor hytta står.
Kvernhus-tufta ligger et stykke bak fotografen.
Foto: Oddvin Veen*

Vi antar at det første huset som ble satt opp i Homme omkring 1660, ble oppsatt på Vestre-hustuft. Her har det nok fra begynnelsen blitt satt opp ei røykstove med åpen eld og ljøre i taket og sengeplasser langs langveggene, slik stølshusa var i Bjerkreim til midt på 1850-tallet. Der har neppe vært noe fjøsbygning i forbindelse med dette første huset. Frem til begynnelsen av 1700-tallet budde det ikke fast folk i Homme. I manntallet (folketellingen) fra 1701 fortelles det at garden da lå øde, men at det var bygninger her.

Men så flyttet Kjetil Olsson og Tjøn Pedersdatter hit. De fikk sju barn, som levde opp, det siste i 1718. Og da vart det behov for mer plass, både for folk og fe. Det dugde ikke lenger å bu fast i et «stølshus», selv om dette nok var blitt utvidet etterhvert, med både et lite fjøs og en skut dertil. De bestemte seg for å sette nytt bu 15 meter lenger mot øst. Stedet er «auglendt» (vidsynt) i alle retninger, og her finnes også et naturlig vann-oppkomme, noe som var viktig en vinterdag med flere meter med snø. I 1723 hadde denne familien en bekkekværn, 5 kyr, 12 småfe, og de sådde 1 tønne korn. Bustaden vart flyttet til Østre-hustuft omkring 1730. Da vart det satt opp kjøkken, stove med kammers og fjøs. Familien fikk nå en langstrakt bygning under ett tak, med fjøset i østre ende, deretter kjøkken, stove og et kammers lengst mot vest. Dette huset stod her like til Homme vart fraflyttet i 1873. Det gamle «stølshuset» med sine påbygg vart nedrevet eller nyttet i husa på den nye staden. Alt tømmer til nybygget ble hentet fra Homplandskogen i Sirdal (kilde 3).

I 1758 budde det en familie her på seks personer og en tjener. Dette var gårdeieren Hadvar Kjetilson, som var son til Kjetil Olsson, som altså var den første fastbuande med familie her i Homme. Deretter kom garden etterhvert på flere brukere, inntil Halvor Halvorsen flyttet hit i 1830. Far hans var fødd i Homme og var soneson til Kjetil og Tjøn, den første fastbuande familien her. Det ble altså en av deres etterkommere som senere skulle komme tilbake til forfedrenes gard.

Denne Halvor Halvorsen og hans kone Ingeborg Enochsdatter og deres etterkommere skulle bli den siste familien som bodde her inntil stedet vart fraflyttet i 1873.

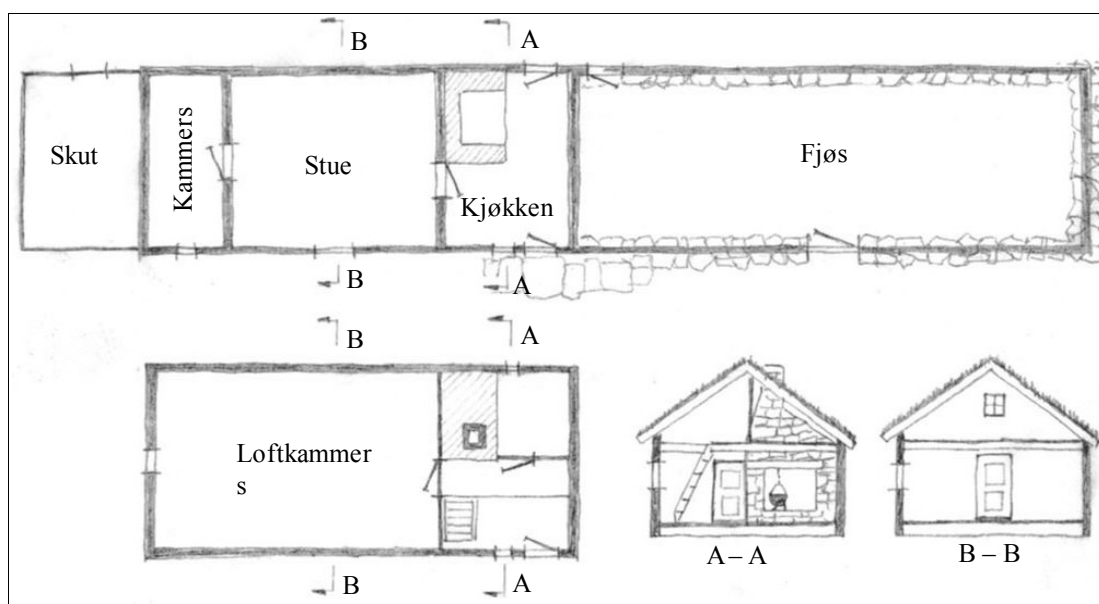
Garden deles opp i to like bruk i 1844 og det ble da satt opp nye bygninger på Vestre-tuft, der hvor det gamle «stølshuset» hadde stått. Slik vart det to bustadhus i Homme, med en familie i

hvert. Dette nye huset mot vest vart satt opp etter samme mønster som det andre, og med sitt fjøs lengst mot øst, deretter kjøkken og ei stove, alt i en lengd. Dette huset stod også like til garden vart fraflyttet i 1873. Da var det altså to adskilte bygninger i Homme, som stod omlag 15 meter fra hverandre, og i samme retning – øst /vest.

Og i 1865 bodde det to familier i Homme, tilsammen 12 personer, av disse var fire tjenere og en legdlem (gikk på legd, dvs. var til forpleining i familien). Disse gardsbruka hadde 2 hester, 10 kyr, 8 sauer og 16 geiter, halvparten av dyra hver. De sådde 2 tønner havre og sette 10 tønner poteter.

Familien 1, som budde i mot vest, var Halvor Halvorsen, Ingeborg Enochs-datter, tjener Peder Bjørnson, tjener Benjamin Bjørnson, og mor deres: Siri Jonsdatter.

Familien 2, budde i huset mot øst. Dette var Tore Olsen, Ingeborg Halvardatter, Alette-16 år, Juditta-12 år, Ole-2 år, tjenere Ole Bjørnson og Kirsti Atlaksdatter.

Huset på Østre-tufta, sett fra sør, slik det stod i 1873 da garden vart fraflyttet.

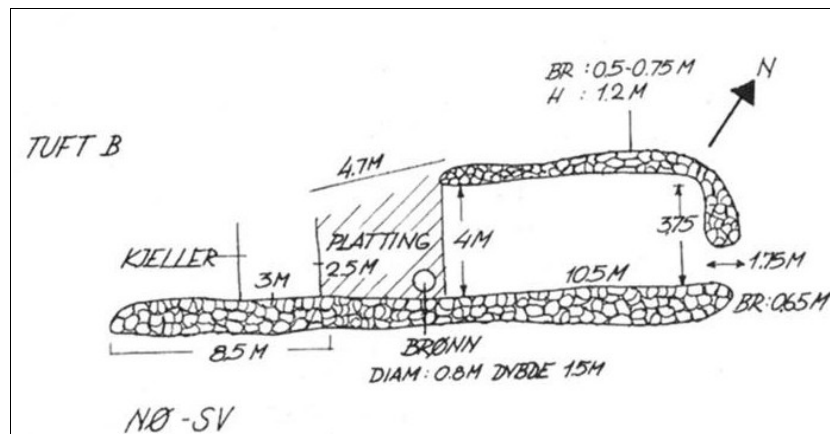
Hele huset med skuten hadde en lengd på omlag 25 meter, bredden var 4,3 meter, og mønehøyden 3 meter.

Over stova og kjøkkenet var det loft, med sengeplasser på begge steder. Trappa gikk ned i kjøkkenet.

Fjøs-golv-lå godt 1,5 meter lavere enn bygnings-golv-forøvrig, I fjøset var det fritt like til mønet, som de benyttet til lagerplass for ymse slags varer og materialer, redskaper og annet som ble stuert bort.

På baksiden var det dør til kjøkkenet og dør til fjøset. Disse bakdørene ble nyttet når dyra ble stelt. Det var i denne snø-gangen selve bonden datt gjennom når han leitet etter huset sitt (les senere). Døra til fjøset gikk inn i en skut under hustaket. Derifra var det åpent inn i selve fjøsbygningen. Brønnen var i denne skuten som var under hustaket, men samtidig var i fjøsrommet.

Tegninger: Paul Tengesdal

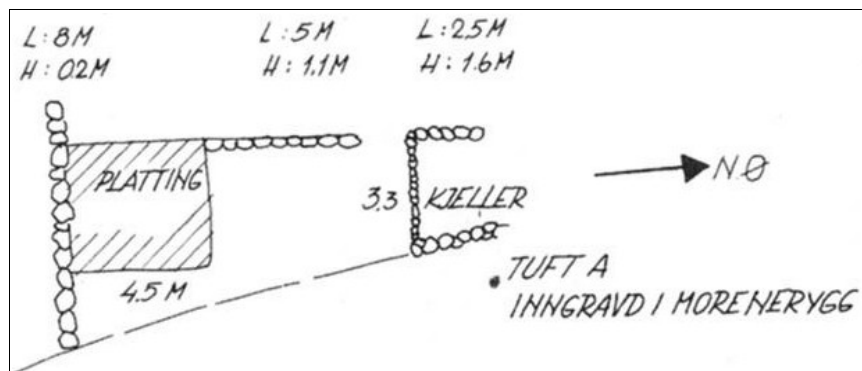

Slik så Vestre-tufta ut når den ble oppmålt i 1982.

Legg merke med at de hadde brønn inne i kjøkkenet (platting = kjøkkengolv).

Fjøset er lengst mot øst, og stova lengst mot vest med kjeller under.

Kilde 2.

Kvernhus-tufta som ble oppmålt i 1982.

Den ligger sørvest av Vestre-tuft.

Kilde 2.

I Homme er det i dag synlige merker etter en bekkekverna de hadde, men de har bare en sildre-bekk. Fra Stølsvatnet renner vannet vestover, mot Barbu. Men de i Homme tok uttak fra dette vannet på sørsiden, og gravde en kanal sørøstover, slik at de fikk vann til kverna. Går en i terrenget og ser nøye etter finnes den, den dag i dag (kilde 17 og 18). Et annet oppdrag: Vi kjenner til at geitene gikk på beite på andre siden av elva, opp i bakkene mot Hommaknuten. Det må derfor ha vært en bru over elva et sted, kan hende at noen sprekinger kan finne rester etter bru-kara (kilde 5).

Etter som tiden gikk, og ingen bodde i Homme, så forfall husa litt etterhvert. Bygningene på Vestre-tuft forfall først. Hvorvidt disse bygningene fall ned, eller materialene ble nyttet andre steder, vites ikke i dag. Når det gjelder bygningene på Østre-tuft, så var det fjøset som forfall først. Det er godt tenkelig at noe av materialene ble nyttet for å settes opp andre steder i området, men det er heller ikke kjent. Men det fortelles at en del av klednings-borda ble flekket av i forbifarten når folk gikk forbi, og tatt med til Hovlandstølen og nyttet der til brenneved (kilde 4). Driftefolkene som dreiv sauedriftene denne vegen hadde bygd seg en driftehytte der, og der på Hovlandstølen var det lite ved til brensel.

Senere finnes det en branntakst fra 1915 som forteller om huset som da gjenstår; en skut i hver ende, samt kjøkken, stove og kammers. Det er hele huset. Skuten mot øst er nå en liten del av fjøset som er tatt vare på, for å kunne nyttet til stall for kløvhestene.

*Slik så huset ut i 1924. Da var begge skutene borte. Huset er sett fra baksiden.
Foto: Bjarne Gullichsen, Egersund.*

Og slik så huset ut i 1930-åra. Da er også kammerset og kjøkkenet bort. Vi ser den opprinnelige kammersdøra i endeveggen av stova. Denne vart nå den nye inngangsdøra. I begynnelsen av 1940-åra vart resten nedrevet og sett opp som gjeterhytte nedenfor gardstunet. Denne hytta står nå til nedfalls, og dermed er alt av bygningsmassen fra Homme borte for alltid. Foto: Gabriel Berner Espeland.

Hele huset i Homme er borte. Fra Stavanger Turistforening si årbok 1943. Fotografen ukjent.

Slik ser Homme ut i dag, sett mot sørvest. Foto: Arne B. Kristiansen

Oddvin Veen, foto: Åsmund Slettebø

Foto: Arne B. Kristiansen

Foto: Arne B. Kristiansen

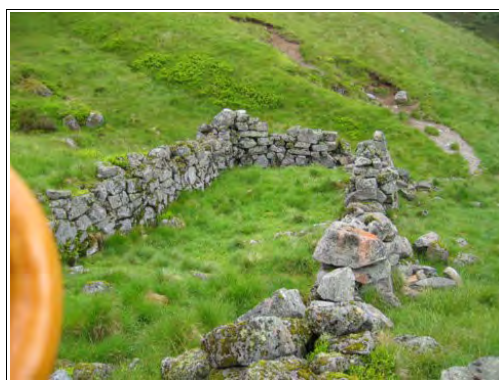

Foto: Oddvin Veen

BRØNNEN

Brønnen har ganske visst sin spesielle historie. På den Vestre-tufta finnes en brønn, i det sør-østlige hjørnet i kjøkkenet, den er 0,8 meter brei og 1,5 meter dyp (kilde 2). Hvorfor ha brønnen inne i huset?

Nå skal en være klar over at det kan være uhorvelige snømengder i Homme en vinterdag. Dette visste de første fastboende så vel. Om vinteren gjaldt det å ha åpen tilgang til vann, selv om det lå metervis med snø. En bekk like ved er til ingen nytte, den fryser igjen og dekkes fort med is og snø.

Faktisk må vi anta at et frostsikkert vann-oppkomme i nærheten av huset var nærmest en livsnødvendighet. Det var altså vann-oppkommet som vart avgjørende for husets plassering, både for det første «stølshuset», og når huset ble flyttet lenger mot øst omkring 1730. Her skal det ha vært brønn inne i fjøset (kilde 5). Kunne det være greiere? Da slapp de alt grave-arbeidet i snøen når vannet skulle hentes. Men brønn i fjøset, hva med «brønnpissing» fra dyra? Fjøs gulvet har stor helling fra kjøkkenveggen, hvor brønnen må ha vært, og ganske visst ble strøet (tørr jord og annet rusk) til å ha under dyra, oppbevart i denne enden av fjøset, slik at det ble større avstand til dyra. Dyra gikk som kjent alltid på talle (strø og tørr gjødsel) og godt drikkevann vart nok satt like stor pris på, da som nå. Men likevel, innlagt vann ble nok sett på som et stort fremskritt der på gården. Dette fantes ikke på hver gård, nei langt ifra.

HØYLØER

Det er ingen ting som vitner om at der har stått noe høyløe i selve tunet. Til det finnes ikke noe tuft. Riktignok nyttet de ikke stein i høyløe-tufta i den mengden som ble nyttet for et fjøs, men likevel, der burde finnes noe, eller ihvertfall en område som kunne tyde på det. Derimot finnes det to tufter omlag 400 meter lenger vest som ser ut for å ha vært til høyløer.

Høyet har nok for det meste blitt satt i stakker hvor de slo gresset, og så kjørt heim på vinterføre. De har rimeligvis kjørt heim høyet etter behov, og lagret høyet innerst i fjøset hvor inngangsdøra på baksiden var. Der hadde de stort nok lager til det daglige behov. Og det beste av alt, de slapp å bære høyet ute i snøen midtvinters.

GRANNE-GARDER

Homme grenser til Eik i vest, til Nedre Maudal, Gjesdal i nordvest, til Hovlandstølen i nordaust, til Kvitlen i søraust og til Brattebø i sør.

Garden Eik i Ørsdalen har langstrakte utmarksområder i nord og nordvest som strekker seg like til Homme. Eik er ingen fjellgard, men ligger langs ferdselvegen når Hommafolket skulle ned i bygda, og videre i båt ut Ørdsalvatnet under kirkeferd til Bjerkreim. Gikk de denne vegen, så passerte de Austdal. Her har det budd folk fast fra før 1645, men garden vart siden lagt øde i kortere perioder. Fra 1839 var de to gårdbrukere her. De siste fastboende flyttet fra garden i året 1898.

Men på vegen til Ørsdalen passerte de også både Brattebø og Kvitlen. Begge desse gardar vart lagt øde under svartedauen (1349) og busette på ny, Brattebø fra slutten av 1500-tallet og Kvitlen fra begynnelsen av 1600-tallet. I Brattebø var det opptil tre bruk og i Kvitlen opptil to bruk.

I dette heieområdet omkring Homme var det altså mange fastboende, slik sett var ikke Homme noen avsidesliggende gard. De hadde ikke lang gangveg, hverken til Kvitlen, Brattebø eller Austdal. Men nå er alle fjellgarder forlengst lagt øde; Homme i 1873, Austdal som nevnt i 1898, Brattebø i 1923 og Kvitlen etter brannen i 1935.

BRATTEBØ

Foto: Gabriel Berner Espeland

Foto: Aadne Stangeland

KVITLEN

Kvitlen 1920. Foto: ?? Slettebø fra Egersund

AUSTDAL

Foto: Magnus Espeland

STØLSDRIFT OMKRING HOMME

Nedre Maudal var også en gard folk i Homme hadde samkvem med. Her gikk de forbi når det skulle til Stavanger for å selge varer, eller ta med seg heim varer de trengte. De gikk Hommadalen, om Barbuvatnet og videre til Maudal. Deretter forbi Byrkjedal til Gilja og Dirdal hvor de leigde seg båt for å ro Høgsfjorden, og videre til Stavanger.

Jensastølen som tilhører Øvre Maudal ligg ved Jensavatnet, nord for Homme. Den gamle «byvegen», som han var kalla, gikk framom Jensastølen, og videre nedover til Øvre Maudal i omlag 4 kilometers luftlinje fra Homme. Fram til 1837 hørte alle gardar på vestsiden av Sira-elva i Sirdal til Stavanger Amt. Når bøndene i Sirdal hadde ærend i Stavanger, eller når de skulle på haustmarken, gikk de denne vegen over Jensaheia ned til Høgsfjorden. En av driftevegane gikk også over Jensaheia. Det var med andre ord rikelig ferdsel i området nord om Homme, siden denne vegen var en av hovedvegane mellom øst og vest. På Jensastølen har det vært fastboende. Navnet kommer av en Jens, men hvem han var er uklart.

NAVNET JENSAHEIA

Navnet Jensaheia er hittil en uløst gåte. At navnet kommer etter en person med navn Jens er sikkert, men hvem? Vi har Heiberg-heiene i Øvre-Sirdal, men ellers er det lite brukt med personnavn for heieområder. Kan det være så enkelt at det var personen Jens som bodde her, og han siden blant folk ble nevnt Jens i Heien, og at det deretter ble til Jensaheia? Dette får gjenstå som en fremtidig forskningsoppgave.

Jensastølen slik den stod i 1920-åra. Omlag 200 meter nord for Jensastølen ligg et jordstykke med rester av steingarder omkring. Stedet blir kalla «epleåkeren», det var her Jens sette potetene sine.

Fotograf ukjent.

Mot øst ligg Hovlandstølen. Det er ikke kjent at det noensinne har vært fastboende her. Det er flere tufter etter stølshus, blant annet en tuft ved siden av en stor stein. Stølen kom i følge tradisjonen til Hovlandgarden i Ørdsalen som medgift, da en jente fra Maudal gifta seg til Hovland. Det er nå bygd et par driftehytter og en hytte i området. Den første driftehytta var bygd av tømmer. Kanskje var dette fra et gammelt stølshus, eller det var tømmer fra husa i Homme etter fraflyttingen der (1873).

*Skiturister ankommer Hovlandstølen i 2009
Foto: Per Spødervold*

*Hytta på Hovlandstølen,
bygget av trematerialer fra
rør-gata i Maudal. Den var av
solide materialer, men den var
kjent for å være kald.
Foto: Endre Hegelstad (1977)*

Til garden Homme hører Hommastølen til. Denne ligg på nordvestsiden av Stølsvatnet, omlag 1,2 kilometer i luftlinje fra heimegarden. På dette stedet vises rester etter stølshus, utenfor er det et steingjerde som en hage for å ha dyra om natta. Ved en stor stein er det et dyp hull, muligens for geiter, og nede ved vatnet er det rester etter hva som må ha vært et naust. (kilde 18).

*Tufta til Hommastølen ligg ved Stølsvatnet.
Foto: Rolf Hetland*

Mot øst av Homme ligg Støle, som er en støl under garden Øyestøl i Sirdal. Denne ligg omlag 7 kilometer i luftlinje fra Homme, og har tidvis vært bebodd. Murene etter husene er ennå å se, samt rester etter et kvernfall. Her bodde det også folk mer eller mindre fast i i tidsrommet fra omkring 1825 til ut i 1870-årene (kilde 6).

Alle disse stølene vitner om at der har vært gode beiteforhold omkring i dette heieområdet, og at det vart slått gress som ble kjørt heim og nyttet til vinterfor for dyra. I dag nyttes alt dette til sauebeite.

*Støle med den nye hytta til Stavanger Turistforening.
Foto: Per Spødervold (2006 og 2000)*

HOMME VAR EN SENTRAL PLASS

I året 1801 søkte Knut Aslaksen Øyestøl om å få bevilgning til å drive gjestgiveri i Øyestøl. Det forteller en del om ferdsel i området. På den tiden for det stadig drifter med hester og kuer forbi gården, og sauedriftene hadde også så vidt begynt, i det minste i Årdal i Ryfylke. Kanskje Knut regnet med at driftetrafikken skulle øke på, og dermed skape behov for overnattingsplasser.

Knut fikk bevilgning av kong Christian VII til på gården «at holde et Giestgiverie, og de Rejsende med formøden Logement samt Spise- og Dricke-Vahrer til Nødtørftighed for en billig

Betaling og samesteds betiene». Den årlige avgift til statskassen var 32 skilling. I betingelsene forøvrig var «at Han der paa Stædet maae brygge Øel til Giestgiveriets Fornødenhed, men derimod skal aldeles være forbudet at brænde Brændeviin». Det siste skulle han kjøpe i nærmeste by.

*Øyestøl var bebodd så tidlig som 1658. Fra den tid til 1825 var garden einbølt, men fra da av vart det 2 bruk. Samtidig ble det bosetting på Støle. I 1866 hadde hvert av bruka 34 mål med innmark. Kornet vart dyrket på moreneryggene til venstre i bildet (minst frostutsatt), og potetdyrkingen forgikk nede på flatlandet.
Foto: Rolf Hetland*

Garden Øyestøl lå på mange måter i et viktig knutepunkt. Nord-østover gikk den viktige ferdselvegen til Skreå. Sydøstover gikk en veg til Hompland. Sydvestover gikk vegen gjennom Kvitladalen. Fra denne gikk det to veger videre; til Støle gjennom Austdalen og Hommadalen til Homme. Den siste var i gammel tid en viktig drifteveg for drifter som kom fra Austrumdalen i Bjerkreim. En annen gikk om Jensastølen til Øvre Maudal. Disse vegene ble benyttet som drifteveger, men ble også brukt som handelsveger. Der var ofte byttehandel mellom sirdøler og jærboer tidligere. Jærboene kom med korn og sirdølene med tømmer.

Hvem var det som for forbi den gamle vegen forbi Homme? Soldater på heimveg fra de mange kriger mot svenskene. Fanter og kramkarer for forbi, hestehandlere på veg til Kristiansand, Kongsvinger og Røros, og folk som skulle feite opp stor- og småfe i heiane til å selges fra Kristiansand og østover om høsten, men for det meste var det folk fra indre Agder som skulle til «grautafatet» Jæren.

Barnefølgene, de som måtte heimifra når husene tømtes for mat, gikk hand i hand. Og foreldrene deres visste godt om grautafatet på Jæren. Jentene kom til Bjerkreimskirken til smørpreik. De satt i lange rekker på kirkebakken og bøndene gikk bare og pekte på den de ville ha som tjenestejente for det neste året (kilde 7).

Jærbøndene hadde overskudd av korn – selv i uår, og spadde om våren – selv om plogen var kommet til Jæren, de fikk større avling da, og arbeidskraften var nok billig.

Det er et kjent ordtak som sier: «Kor ska du a, Te Jæren å spa, Kor he du våre, På Jæren å skåre» (kilde 13). Folk fra Sirdal, Fjotland, Åseral ja endog Setesdal sto i lange rekker og spadde åkrer over hele Jæren. Og vegen forbi Homme måtte de, den var gratis, og stegene ble ikke talldt. På Åksnes i Åseral finnes rester etter en såkalt «vandrerkirke», og alle veier fra Rogaland og østover skal visst nok samles på Moland i Telemark (kilde 14).

Tore Olsson, den siste gårdeieren i Homme skulle på en reis til Stavanger i begynnelsen av oktober måned 1865. På Høgsfjorden fikk de en fæl storm, og måtte dra båten på land, og ble liggende under den i 3 dager før det letnet. Tore fikk lungebetennelse og døde hos broren, handelsmann Jakob Olson i Stavanger. Han ble begravet der (kilde 16). Dette er eksempel på en av de mange tragediene som ganske visst har skjedd langs dette vegnettet.

GJEST BÅRDSSEN

I begynnelsen av 1800-tallet var stortyven Gjest Bårdsen, Sogndal i Sogn ute på sine tyveritokter, og for også omkring i disse traktene. En vinterdag gikk han på ski forbi Homme på vei til Østlandet. Han gikk fra Stavtjørn, og inn Hommadalen. I boka si om sitt levnetsløp, forteller han om da han kom hertil, og vart vel mottatt. Han merket at det var et hus der, fordi han så røyk fra en snøhaug, skriver han. Dette må altså ha vært midtvinters, at han for forbi. På denne tiden bodde Vermund Ingebretson og Ingeborg Trondsdatter i Homme. De har nok tatt godt i mot denne karen, gitt ham mat og sikkert ly for natt, før han for videre på godt skiføre, uten at de fikk vite det aller minste om hvem denne fremmede egentlig var for en kar.

Gjest Bårdsen gikk videre til Øyestøl. Derifra forteller han i boka si, at han måtte gå ned 17 trappetrinn fra snøoverflaten, til han kom inn i dette huset. Det må altså ha vært et snøår han gikk der. Videre gikk Gjest Bårdsen til Skreå i Sirdal, og derifra østover.

Gjest Bårdsen er kjent for sine mange rømminger fra arresten. I 1827 vart han idømt livsvarig straffarbeid og hensatt i Akershus festning. Her skreiv han sin egen selvbiografi, hvor han fremstilte seg som romantisk og ridderlig gentlemanstyv. Han skreiv også andre bøker, og vart benådet i 1845, deretter reiste han omkring som «Boghandler» og solgte bøkene sine.

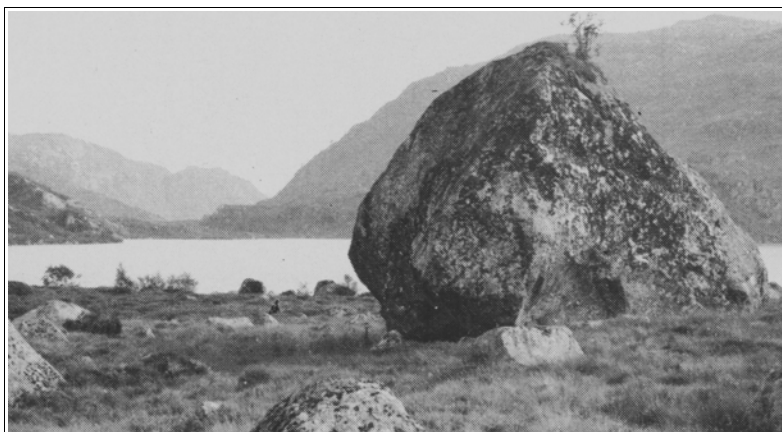
*Forbryteren Gjest Bårdsen (1781-1849) som straffange på Akershus festning i Oslo.
Illustrasjon fra 1877-utgaven av selvbiografien «Gjest Baardsen Sogndalsfærens Levnetsløp».*

VEIDEMENN FOR 7500 ÅR SIDEN

Det er unektelig rart å tenke på at i disse heieområdene har det vandret folk for tusenvis av år siden. Arkeologiske undersøkinger som er gjort, beviser det. Det antas at boplassene som en finner her, har vært stoppesteder for fangstfolk på vei mot nordøstlige fjellområder, hvor reinen har holdt seg.

På nordsiden av Jensavatnet finnes en boplass. Den ligger på 586 m.o.h. Denne boplassen er i dag det eldste spor etter bruk av innlandsområder og lavereliggende heiestrøk vi har fra fjellområdene sør for Hardangervidda (kilde 2).

Denne boplassen ved Jensavatnet ligger omlag 4 km nord for Homme.

Her under denne blokk-helleren (7-8 meter høy), på nordsiden av Jensavatnet er det funnet spor etter veidemenn som har tatt dette området i bruk for ca 7500 år siden. En rimelig forklaring på denne boplasslokaliteten er at dette er ett av stoppestedene på vei mot nordøstlige fjellområder, til områder hvor reinen har holdt seg. Det er og funnet flere steinalderboplasser i østre enden av Myravatnet.

Her ser vi Kydlansvatnet, Fuglestadvatnet og Storavatnet. En naturlig ferdselsvei for fangstfolk fra kystregionen til høyfjellsområdene. Ved alle disse vannene kjenner en til steinalderlokaliteter. En annen ferdselsvei er opp gjennom Bjerkreimsdalføret til Espeland. Her møtes disse ferdselsveiene og fortsetter inn Maudalsvatnet, og videre til Myravatnet og Jensavatnet.

VINTER I HOMME

Vinterlandskap i Jensaheia. Foto: Arne Bård Gilje

Det er kjent at det kan være uhorvelige snømengder i Homme. En historie forteller om at bonden i Homme hadde vært i Stavanger og solgt smør, det var midtvinters, og da han kom heim var husene totalt dekket av snø. Han var jo lokalkjent, så han gikk dit husene skulle være, og mens han stod og lurte på hva han skulle gjøre fall han rett gjennom snøen og i en gang som barna hadde gravd fra ytterdøra og til fjøset (kilde 5). Men det vart fort varmt på Hommagarden om våren. Da tinet snøen raskt. Det fortelles at de en dag stakk en alen (ca 60 cm) lang stokk ned i snøen om morgenen. Om kvelden fall den over ende (kilde 7).

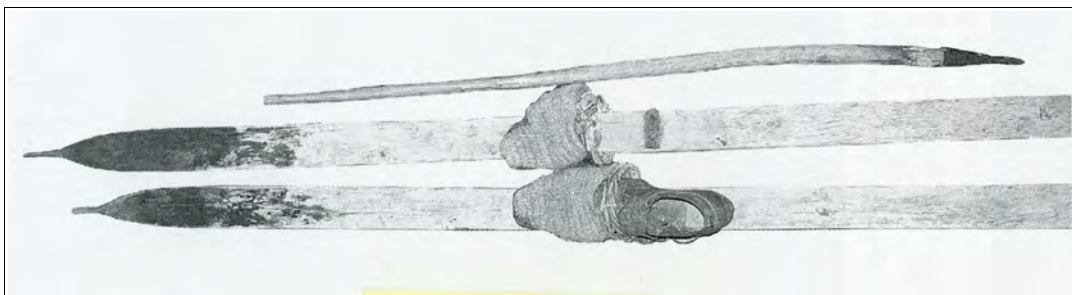

*Disse to hestetrugene er fra Sirdalen.
De er laget av vidjer.
Slike ble jevnlig nyttet under hestekjøring vinterstid.*

Folk i Homme var om vinteren helt avhengig av skigåing når de skulle noen steds. Da blir det gode skiløpere som ikke er redd å ta langt avsted. Det forteller følgende historie:

En mann i Homme var uvanlig god å gå på ski. Midtvinters skulle han og konen døpe et barn i Høle kirke. Han tok ut grytidlig med barnet på brystet innenfor skjorta og rann ut Hommadalen og Barbu til Maudalsbrekka der han satte rett utfor, og rann rett ned. Han tok inn i Maudal hos en kone som selv hadde et lite barn, for å få litt melk til barnet han hadde på brystet. Han var da redd at barnet hadde tatt skade da han rant ned Brekkå, men det var friskt, hadde bare blånet litt. Han tok så veien på isen ut Maudalsvatnet, om Espeland, Veen, over til Gilja og videre til Dirdal. Der visste han og om ei kone som hadde melk. Han lånte båt og rodde ut fjorden til Forsand

hvor han visste om nok ei kone som hadde melk. Deretter rodde han tvers over fjorden og fikk døpt barnet. Etterpå var det samme veg heim, og innom de samme konene (kilde 8). Historien, forteller om et modig heiefolk, som ikke var redd for å utfordre naturkreftene. Historien forteller ikke bare om en mann som ikke var redd for avstander, men og om en mann som kjente bygdene så godt at han visste hvor han skulle ta inn undervegs.

*Slike ski og en skistav (piggstav) ble nyttet i eldre tider.
En ullsokk beskytter skorne for snø, særlig når det nyttes tresko.
Skibindingene er laget av vidjer (vridde renning av bjerk)*

Mannen visste også om å kunne ta en kortere veg som gikk fra Maudal, rett over heia til Byrkjedal og derfra over Skredeli, på sørsida av dalføret ut til Gilja. Men denne vegen kunne være livsfarlig vinterstid når det var frost. Dette tok mannen ikke risiko på, med barnet på brystet.

Når denne skituren skjedde er det slett ikke godt å si. Men ihvertfall hørte nabogården Øvre Maudal til Høle sogn frem til året 1852, og deretter til Forsand sogn. Skituren må altså ha vært fra den tiden da folk i Øvre Maudal måtte reise like til Høle kirke for kirkelige handlinger, slik som barnedåp, altså før 1852. Når mannen ikke tok til Bjerkreim kirke, hvor Hommagarden egentlig hørte under, så var det kanskje fordi at der manglet mannen noen kjente, som kunne være ammekoner undervegs den vegen. Historien forteller med andre ord om hvilke nært samkvem folka i Homme hadde til folk ut langs Høgsfjorden.

For øvrigheten vart nok garden Homme oppfattet som avsidesliggende. Det vitner følgende akt om: Helt på slutten av 1700-tallet satte presten opp en liste for Bjerkreimskirken, hvor den enkelte skulle få sitte i kirken. Denne vart selvfølgelig rangert etter den enkeltes stand og rikdom. Trond Lauperak, den kjente bondehøvdingen fikk sæte på første rad, og helt bakerst på siste benk ble «Enken i Hadvardshom» plassert. Husmenn fikk sin ståplass bakenfor der igjen (kilde 19).

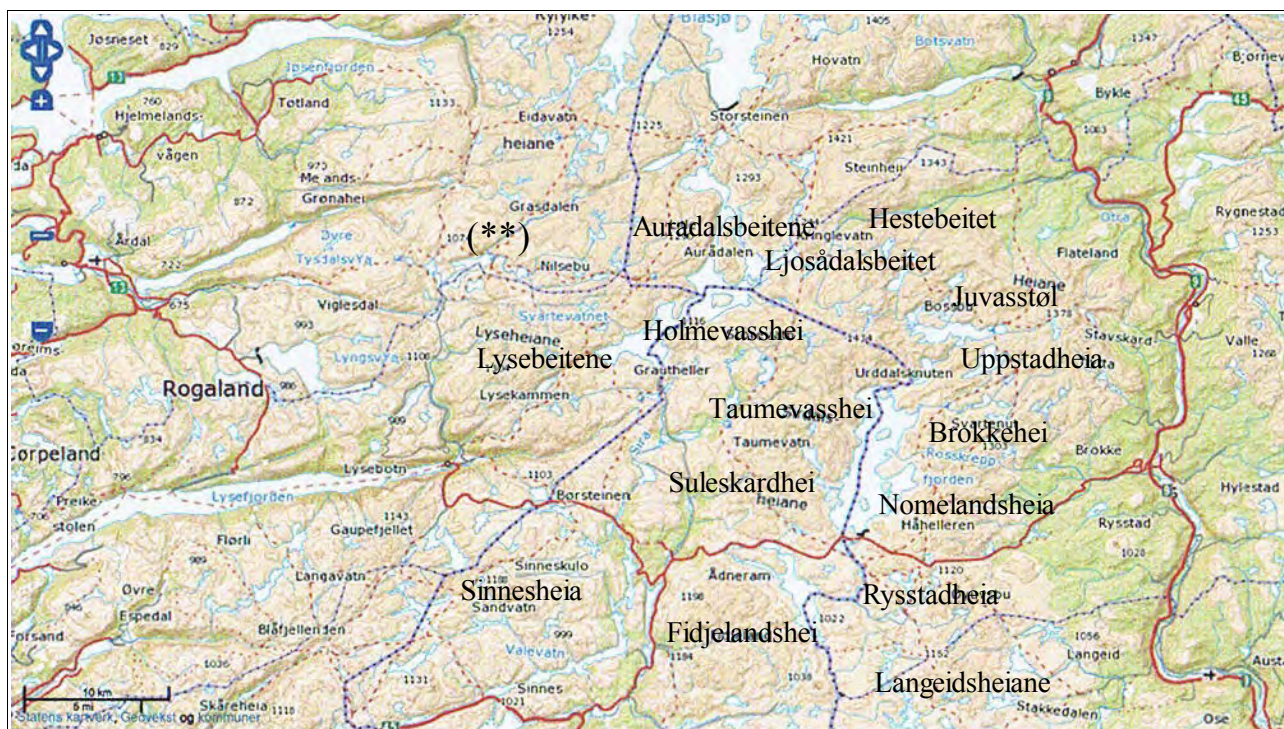
ET RIKT DYRELIV

I disse heieområdene var det mange slags dyr å sjå. Det kunne være reinsdyr som flokkevis trakk forbi, en kunne sjå både jerv, ulv og bjørn. Særlig ulven «skrubben» og bjørnen kunne være lei å ha i nærheten, derfor måtte alltid dyra gjetes når de gikk og beitet. Dette vart barna sin oppgave, gjerne allerede fra 8-9 års alderen.

Ulven helt seg i heietraktene fram til omlag 1860. Det skal være sagt at han i Bjerkreim helt seg lengst på Laksesvelaffjellet. Den siste bjørnen vart skoten i dalsida ved Skoredalen ved Ørsdalsvatnet i 1872, altså året før Homme vart flyttet ifra.

Fjellviddene omkring Homme lå der med sine rikdommer av jakt, fiske og beite, som var dominerende attåttnæringer til gardsdrifta, ofte helt folk slike retter mer verdfulle enn garden, og slik var det også i Homme. Beiteretten var en viktig attåttnæring her. Om vinteren ble det satt snarer og fanget ryer. Det ble fanget rev og mår, og jamvel måtte også en del harer bøte med livet. Her var også gode fiskevatn. I Stølsvatnet som hører til Homme, hadde de båt slik at garnsetting vart mulig. I det hele tatt, så var nok viltet en del av fjellkosten her i Homme.

HOMME LIGG I DRIFTEHEIENE

Kartet viser «Den søre drifteveg» (), som er inngang til heieområdene østover. Homme ligg mellom Brattebøheia, Nedre Maudalshei, Jensaheia og Kvitlaheia, altså midt i de vestlige drifteheie-områdene.*

Driftetrafikken med sau begynte i Nilsebu-traktene (**) så tidlig som midt på 1700-tallet.

Den søre drifteveg samla dyr fra et stort distrikt, store deler av Midt-Jæren, Sør-Jæren og Dalane. Trafikken med saue-drifter denne vegen tok trulig til først utpå 1800-tallet. Fra 1830-åra av, begynte ihvertfall flere bjerkreimsbuer å ta imot smale (sauer) og føre dem til heis. Midt på 1800-tallet ble det på denne vegen forbi Homme, ført til sammen 9-10.000 sauer – dette må ha vært adskillige drifter som for forbi, og skapte stort press på beitene til Hommagarden, både når driftene ble ført til fjells, og når de kom heim att om høsten. Hommafolket, var nok i denne tiden mest opptatt med «vakthold» og losing forbi, i lia ovenfor innmarka.

TORV- OG HØYKJØRING

Homme har svært lite skog, det finnes kun noe bjørkekrattskog. Derfor må vi tro det stort sett bare ble brukt torv til brensel. Selv på gardar som hadde godt med bjørkeskog, ble torv nyttet til brenne. Bjørketreet var alt for nyttig til å gå opp i røyk. Før i tiden ble bjørk nyttet til mange formål; tresko-emner, treskeier, auser og andre bruksgjenstander, never til takteking og kjerver som vinterfor til dyra.

I Hommadalen kan en idag se flere torvbeer hvor det er blitt skåret torv (kilde 18). Dette vart brakt til hus seint på høsten og om vinteren på sledeføre. Likedan var det med høyet som og skulle i hus. Det fantes mange høystakker omkring i utmarka, og likedan på Hommastølen, som ble brakt heim på godt sledeføre.

Både torv og høy ble kjørt til garden og stuert inn i den vestre enden av fjøset. Der var lagerplassen for dette. Siden bar de torvet inn i kjøkkenet og fyrte det i den store grua. De hadde og en 1700-talls bileggerovn i stova som stod inntil grueveggen og vart fyrst med torvet inn igjennom en åpning fra grua. Derav navnet «bilegger». Det ene bruket hadde den største modell «Anno 1713» og det andre bruket en noe mindre modell «Eggelands iernværck anno 1742» (kilde 18).

VEGNETTET ØST/VEST FORBI HOMME

Det aner oss at vegen forbi Homme kan sees i en større sammenheng. Det finnes et brev som P. A. Munch skreiv i 1844, og som inneholder omtale om gamle innlandsveier mellom Agder /Rogaland og Telemark /Østlandet. Veiene har Moland i Fyresdal som knutepunkt. Han skriver: «Temmelig klart at pilgrime fra nuværende Raabygdela, Setesdalen, Lister og Mandal amt, Jæderen og sydlige Ryfylke saa godt som altid, og nord Ryfylke meget ofte lagde veien om Moland.» Fra Moland gikk nok en meget brukt veg til sølvgruvene på Kongsberg, og videre østover til Kristiania (kilde 14).

Fra matematikken vet vi at den korteste veg mellom to punkter er den tette linje. Vegen om Homme og videre østover til disse stedene er så rettlinjet som vegen kan forbli. Bare dette skulle tilsa, at denne vegen var i bruk i et innlandsnett av veier.

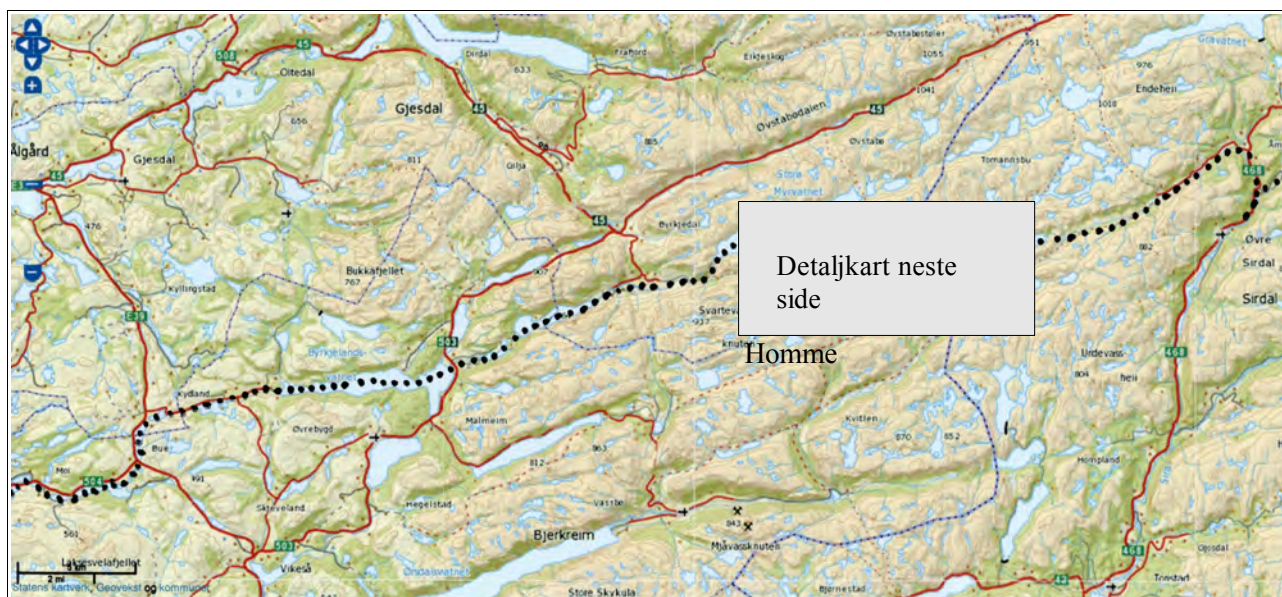
SMUGLER-RUTA

Stavanger var amtets eneste by, og i likhet med andre byer hadde borgerskapet en rekke rettigheter. De hadde enerett til all handel omkring byen, faktisk i visse tider hadde de rett til all handel i hele amtet. Dette passet ikke bøndene, de ønsket å selge sine varer til den som betalte best. Det fortelles at en bonde i Bjerkreim som ville selge en ku, kunne leie den til Stavanger og få 2 daler for henne. Eller han kunne selge henne for 3 daler til en oppkjøper som kom på garden (kilde 20). De valgte naturligvis det siste, selv om det var ulovlig.

Kyrne vart ført på fjellbeitene og feitet opp gjennom sommeren på det næringsrike fjellgresset. Om høsten vart de så ført til slakt på Sør- og Østlandet. Da hadde denne handelen betalt seg godt. Oppkjøperne hadde sitt kontaktnett, og visste hvordan de skulle få omsatt sine ulovlige varer, vær sikker.

Slik kan vi si at det tidvis gikk en smuglerrute med dyr ut av amtet. Og denne vegen gikk om Homme, den mest brukte for kvegdrift som skulle på fjellbeite. Men fra siste del av 1700-tallet var disse privilegier til Stavanger borgerne slutt. Oppkjøp av dyr fortsatte imidlertid til utpå 1800-tallet da driftetrafikken med sau tok over heieføringen.

TØMMERVEGEN

Siden Jæren er skogfattig, kjøpte jærbuene ofte tømmer av sirdølene. Kartet viser vegen tømmeret ble kjørt, fra Sirdalen til Jæren. På fylkesgrensa var det en «omlastingsplass», hvor jærbuene hentet tømmeret og tok over kjøringen til Jæren. Denne plassen lå 6 kilometer ifra Homma-garden, i nordøst retning. Transporten foregikk vinterstid på islagte vann og i stort omfang til uti 1870-åra.

Ved Indrestølsvatnet vart tømmeret hentet av Jærbuene. Tømmerstokkene vart sendt utfor bakken langs bekken fra Leidesvatnet til Indrestølsvatnet.

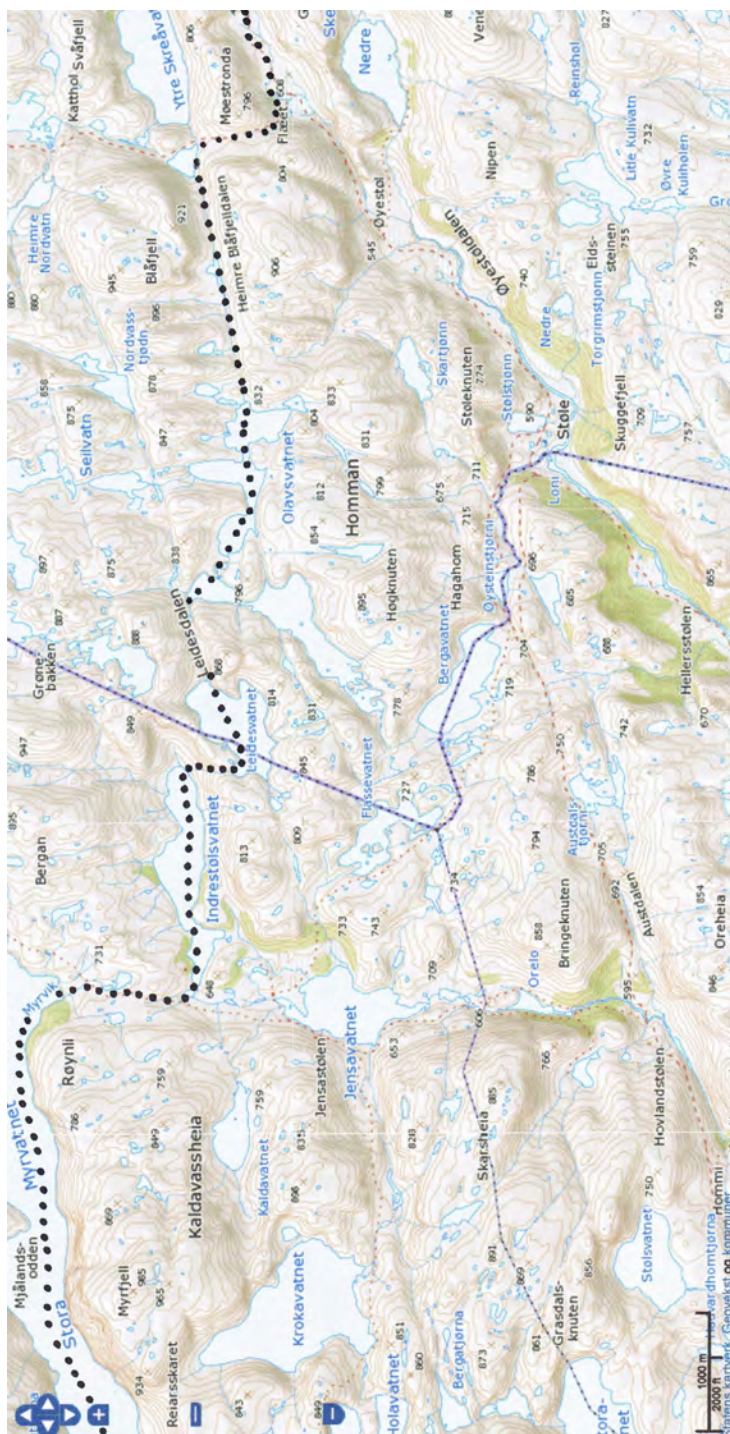
Ved denne Leidesbekken var det en liten «handelsplass», hvor sirdølene byttet tømmer med korn fra jærbuene. Bildet til venstre viser denne plassen i dalbotnen. Vi ser og en tømmerstokk som ligger igjen ved bekken.

Men det var mer enn en tømmerstokk som ble liggende igjen. Bildet under viser flere tømmer-rester som ligger igjen i ura, se avmerking.

Foto: Rolf Hetland

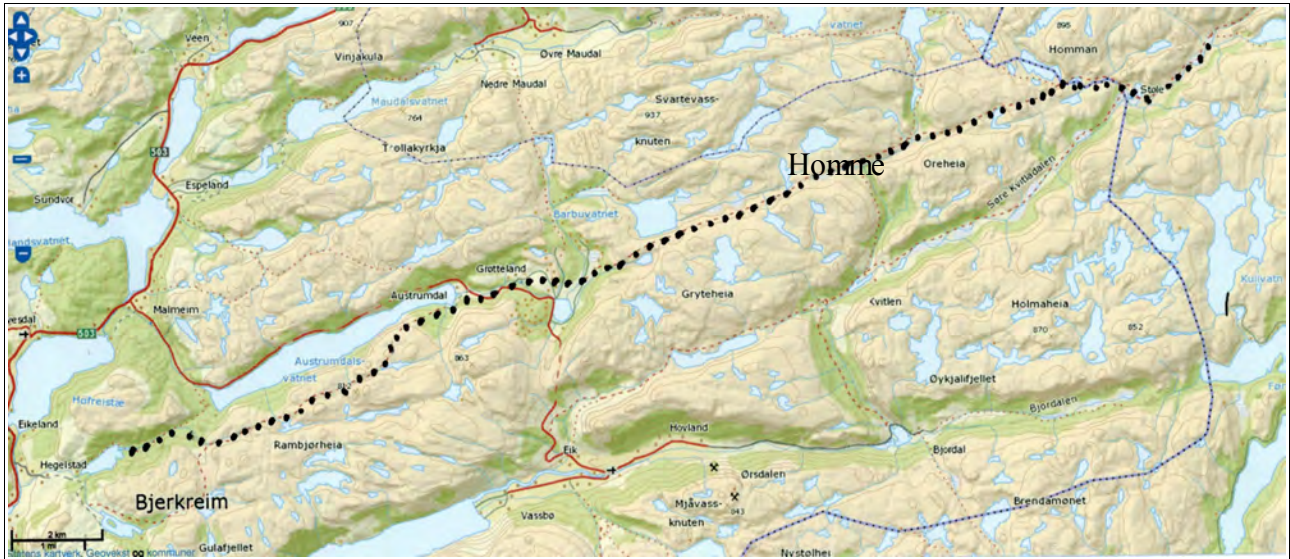
DETALJKART OVER TØMMERVEGEN

Sirdølene kjørte tømmeret ut Blåfjelldalen og Leidesdalen til midt på nordsiden av Leidesvatnet, der osen i vatnet er. Der tippet de tømmeret utfor i bekken som renner ut i Indrestølsvatnet. Her i dalbotnen var omlastingsplassen hvor jærbuene overtok kjøringen. De kjørte så tømmeret over Store Myrvatnet, forbi Maudal over Maudalsvatnet til Espeland og videre over Storavatnet forbi Fuglestad, Kydland, Bue, Nordre Røysland, Moi, Kartavoll og videre til bestemmelsestedet utpå Jæren.

Kartet viser at omlastingsplassen lå like ved fylkesgrensa.

«DEN SØRE DRIFTEVEG»

Kartet viser den gamle ferdselsåra forbi Homme. Denne var en av hovedvegene mellom øst og vest, og overalt kunne en ta beina fatt, uten å måtte i båt noe sted. Her vandret både «fut og fant», hestehandlere, kramkarer og drifter med kyr og ungfe, samt folk som skulle til Jæren i tjeneste. Hommagarden lå altså midt i allfarveien, og var slik sett ingen avsidesliggende gård..

KRØTERHANDLERE

I eldre tid kjøpte handelskarer opp storfe og småfe. De leide seg sommerbeite, og drog til fjells tidlig på våren med dyreflokken, lå under steinhellere og legegjætte. Om høsten solgte de hele drifta til slakt i byane østpå, men og på Sørlandet, helst Kristiansand.

Det er fortalt om Gisle Møgedal (f. 1763), son til den kjente bondehøvdingen Trond Lauperak, at han kunne ha 400-500 dyr i driftene sine, både sau og storfe, og «han kom inkje atte» (ikke heimatt) med dyr. Han var trulig den mest kjente og fargerike av driftekarer /slaktehandlerne i Dalane i eldre tid. I omlag 65 år drog han med husdyrdrifter over fjellet for salg til Kristiansand. (kilde 20).

I flere bygder tok slike karer smått om senn til med å ha leigesmale (andre sine sauer) i drifta si. Og på denne måten utvikla heietrafikken seg til å omfatta mest alle saueiere. Noen av de første slike handelskarer i Bjerkreim var brødrene Velas (f. 1811) og Hans (f. 1821) Olsson Bjerkreim, og brødrene Ola (f. 1818) og Tolleiv (f. 1828) Asbjørnsen Gjedrem.

Brødrene fra Bjerkreim lå først i Gyaheia i Heskestad, men kom senere til Brattebøheia. Brødrene fra Gjedrem leide beite i Homme, i Hommadalen litt vest for Homme. Omlag på samme tid tok Ola Gulichson Bjerkreim (f. 1814) til med heiegjæting. Det var gjeldkyr og kyr som skulle kalve om høsten, dyr som var kjøpt opp om våren. Den første tida lå han i Jensaheia. Her brukte han først ei lege i Fjordungdalen, men flytte til Huldrelega. Det fortelles at da han flyttet, søkte to kyr attende til Fjordungdalen. Han fant begge kyrne daude om morgenen, det var bjørnen som hadde slått dem ned. (kilde 21).

DRIFTETRAFIKKEN

Utnyttelse av utmark gjennom beitebruk med sau var på sitt høyeste i siste halvdel av 1800-tallet. Dette må selvsagt ses i lys av befolkningsvekst, rydding av nye husmannsplasser, samt driftsform som gjæting av sau og intensiv jakt på rovdyr. I 1840-50-årene ble det vanlig å drive

smalen til heis i Dalane. Man nyttet seg av heiene i Sirdal, Bjerkreim og Agder til sommerbeite. Dette hadde man selvsagt også gjort forut for 1840, men antall sau som ble ført til heis og organiseringen av sommerbeite tok nye former. Og store mengder sau vart ført til heis.

Allerede i året 1851 vart det drevet 9-10.000 sauer gjennom Bjerkreim, og 13.000 sau gjennom Hunnedalen til fjellbeitene i Sirdal, forteller referat fra Amtstinget året etter. Da merket de ganske sikkert beitepresset i Homme, når driftene for forbi.

Adolf og Martin Gjermestad på heieføring i Austrumdal, foto ca 1936.

Ukjent fotograf, Dalane Folkemuseum.

LEVEVIS I HOMME

Det kunne neppe være lett å livberge seg i Homme. Likevel var det tidvis to familier som bodde her. Og de hadde tjenere i tillegg. Man solgte litt smør og noe livdyr til slakt. Fangst av rype betydde en del, og så drev de med jakt og fiske. Det fortelles at de på det meste overvintret 17 kyr i Homme. «De stod seg godt, de hadde så mange dyr» (kilde 15).

Fra rettsaken i 1873 får vi vite at husets kone kokte kaffe tidlig på søndagsmorgen (kilde 12). Dette er bare omlag 20 år etter at det ikke var vanlig å koke kaffe i nabokommunen Gjesdal, det forteller at garden gav så godt utkomme at de hadde råd til å kjøpe kaffe. Denne kjøpte de nok i Stavanger og fraktet hjem selv.

I Homme drev de det vi kaller naturalhusholdning. Det betyr at de stort sett levde av produkter gården kunne skaffe dem. Totalhusholdning var det dog aldri, idet man måtte kjøpe utenfra så som salt, en del korn, og i siste tiden sukker og kaffe og kanskje tobakk for dem som røkte. Her kom da gårdens egne produkter så som smør, kjøtt, huder, skinn samt vilt inn som byttmiddel.

POTETDYR KING I HOMME

Poteten kom til Norge først etter 1750. I Bjerkreim ble den så smått tatt i bruk omkring 1780-årene, men noe kvantum av betydning ble ikke avlet før etter 1814.

Vi kjenner til at Trond Lauperak fikk med seg et par poteter fra Stavanger, som den første i det området (kilde 10). Når det kunne være er litt usikkert, det er fortalt at han var den første i Bjerkreim som dyrket poteter. Men det kan det settes tvil til. Mye tyder på at de faktisk var tidligere ute i Homme med potetdyrking.

Vi vet at presten i Lund, Bakke og Sirdal var tidlig ute med potetdyrking (kilde 9). Så vet vi

at Knut Atlaksen Øyestøl fikk premie av det danske husholdningsselskap for sin flid som gårdbruker. Han hadde i året 1788 avlet hele 18 ½ tønner (1850 kilo) poteter (kilde 6). Dette var på Øyestøl, ikke mer enn 9 kilometers veg unna Homme.

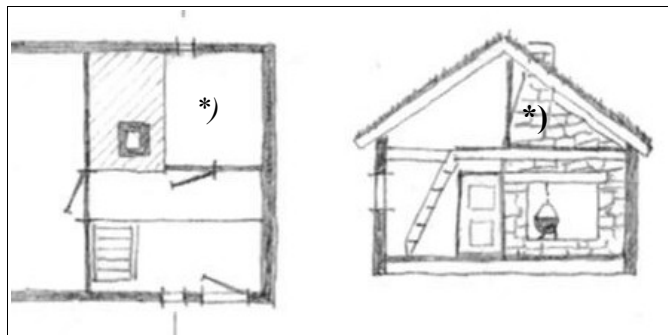
Fra flere kilder vet vi at korndyrking så høgt til fjells på disse gardene var vanskelig, det var ofte uråd å få det modent. I en beskrivelse fra 1802 blir Øyestøl beskrevet sammen med 6 andre gårder, og det heter om dem alle: «Paa alle disse Gaarder er det en Sjældenhet at Kornet modnes. Næsten er det ubegribeligt, at endlog de nøysomste Mennisker kan nære sig paa disse smaa besværlige Fjeldgaarde». Derfor var potetdyrking en god erstatning i matproduksjonen.

Det er således rimelig å anta at Homme har vært en av de først steder i Bjerkreim hvor de dyrket poteter, dette var av ren nødvendighet for livets opphold. I 1865 sådde de 2 tønner havre og satte 10 tønner poteter. Homme var altså da forlengst blitt en langt større potet-gård enn en korn-gård. Potetene ble vinterlagret i kjelleren under stova. Denne var frostsikker. Potetene vart bragt inn i kjelleren gjennom en luke i kjellermuren. Når de skulle hente dem ut igjen, nyttet de en luke i stovegulvet. Slik slapp de alt gravearbeid i snøen når de skulle ha et måltid.

DEN STORE TRAGEDIEN

Inntil 1889 var det straffbart å føde barn i dølgsmål – i hemmelighet. Ble dette oppdaget, og hadde moren bevirket til barnets død, ventet en lang fengselstraff. Dette var nettopp hva som skulle skje i Homme i 1873. Den 20. april tidlig på morgen, vart en morgen som ingen av de tilstedeværende noen gang klarte å glemme. Den dagen ble den 18 år gamle Juditta en barnemorderske.

Her i Homme bor mor Ingeborg, enke på sjuende året, og Judittas søster Alette som er gift med Salve. De tre driver gården sammen. Nede i stova ligger Alette og Salve og deres datter Else og sover fredelig. Mor Ingeborg ligger i kammerset innenfor. På loftet over stova ligger Salves to brødre; Ivar og Carl og sover. Juditta har seng på loftet over kjøkkenet.

**) Rommet hvor Juditta har sin seng.*

Mor Ingeborg, søster Alette og svoger Salve har gått i fjøset, det er tid for morgenstell. En time senere er de tre tilbake i huset for å lage morgensmat. Mor Ingeborg merker blodflekker på kjøkkengulvet og opp trappa til Judittas rom. Hun legger torv i grua og går opp til Juditta som ligger i sengen sin. Hun spør datteren sin hva som har hendt her siden det finnes blod på kjøkkengulvet og opp trappa. «Jeg har blødd neseblod», forklarer Juditta. Mor går ned i kjøkkenet og koker kaffekjelen, den henger i jernet ved grua, så går hun opp til datteren med en kaffekopp.

Helt tilfeldig løfter hun på teppet i sengen og får sitt livs sjokk. På sengehalmen ligger et nyfødt lite jentebarn, livløst og blodig. Jenta er ennå knyttet til Juditta med navlestrengen. Mor går ned i kjøkkenet og henter opp en kniv, hun skiller det døde barnet fra moren. Senere på dagen går Juditta og mor Ingeborg ut med barnet, inntyllet i noe tøy og legger barnet i en bakke innunder to steiner. Håpet er at ingen skal merke noe til denne grusomme hendingen som utspilte seg denne fredelige søndagsmorgen her oppe i fjellheimen.

JUDITTA BLIR DØMT

*Her ble barnet gjemt.
Foto: Arne B. Kristiansen*

Men det ryktes fort i Bjerkreim at noe uvanlig har skjedd her i Homme, og ryktet når lensmannen. Han tar turen opp til Homme for å undersøke saken, under forhør innrømmer Juditta alt, og viser lensmannen den lille jenta som ligger gjemt. Etter folkeminnet skal det ha vært i Springbakken, på andre siden av bekken. Der var barnet begravet i en kløft av en delt stein like ovenfor hvor den gamle hytta til Stor-Ola Bjordal stod (kilde 5).

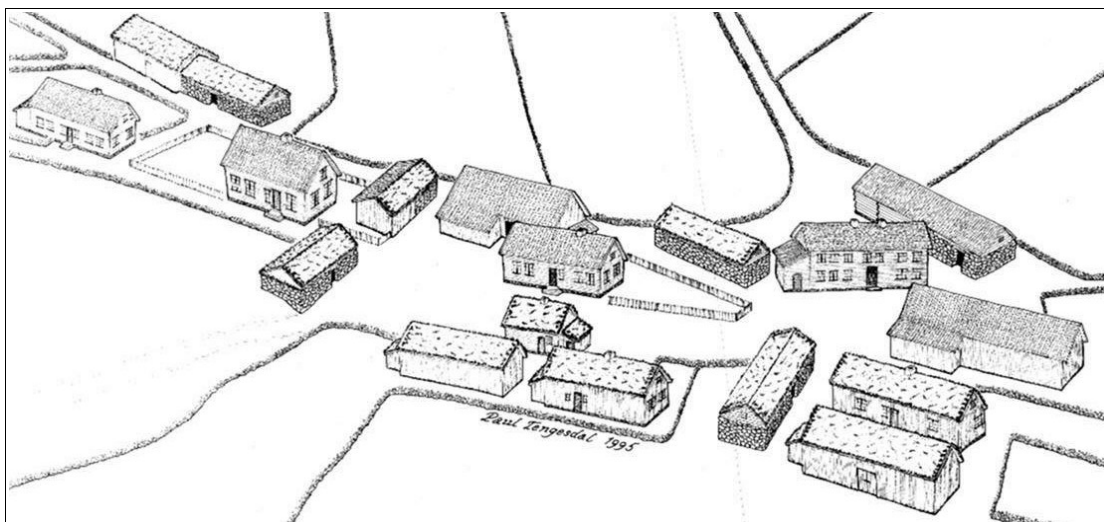
Da forklarer Juditta at hun lørdagskvelden visste om at hennes hemmelighet nå snart ikke kunne skjules lenger, hun lå våken om natta med smerter i ryggen og magen. Var urolig, gikk ned og opp loftstrappa, og ut flere ganger. Resten av husfolkene hadde hørt henne, også at hun brukte nattpotten som stod utenfor hennes rom oftere enn vanlig. Slik våren og vinteren forløp seg, hadde det vært et mareritt for den 18 år gamle Juditta. Moren hadde spurt og kommentert at hennes bryster var blitt mye større de siste månedene, men Juditta klarte alltid å dreie samtalen over på et annet emne.

Den lille jenta ble fødd klokken fem om morgenen. Juditta trakk det nyfødde skrikende barnet inntil seg og la fingrende rundt halsen og klemte til. Alt ble med ett så stille i det lille huset – så uendelig stille.

Juditta hadde blitt forlovet med Maurits Torgersen for tre år siden, da var hun 15 år gammel. Maurits var i vintertjeneste på gården. Men sist sommer ble det avbrudd i forlovelsen og Juditta vart sammen med Peder, bror av hennes svoger, noe som gledet moren. Juditta merket tre uker før jul at hun var gravid, og sa dette til Maurits, sin tidligere forlovede, «det er du som er faren», hadde hun sagt til ham. Dette nektet han for. Juditta ble ganske fortvilet, at Maurits skulle svike henne slik, den hun elsket så høyt, ja fortvilelsen vart stor og sorgen vart tung å bære. – – At han skulle svikte henne slik!

Juditta ble satt i arrest hos Lensmann Thønnes Tollefson på Bjerkreim inntil saken hennes kom opp. Mens hun satt i arresten innrømmet Juditta at hun ikke hadde forberedt seg på den kommende fødselen, og ikke laget i stand noe barnetøy. Tanken på å ta livet av barnet hadde dukket opp i tankene hennes mange ganger utover vinteren og i tiden etter jul, fortalte hun.

*Vi kan godt forstå at unge kvinner
ville holde sin graviditet skjult så lenge som mulig, de sosiale konsekvensene
kunne være tunge å bære.
Hun kunne få vanskeligheter med å skaffe seg arbeid,
og mange ugifte mødre ble henvist til tigging.*

Vi ser lensmannshuset på Bjerkreim, det store to-etasjes huset til høyre.

I dette huset satt Juditta i arrest inntil saken kom for retten.

Huset står fortsatt slik på Bjerkreim.

Tegning: Paul Tengedal

Under rettsaken i Egersund møtte Hommafolka og gav vitneforklaring. Da var det folk fra Bjordal som stelte dyra i Homme. «Det var inkje gildt», ble det siden fortalt. (kilde 11)

Juditta ble dømt til ni år og seks måneder fengselstraff for barnedrap. Hun ble sendt til Kristiansand tugthus for soning, innsatt den 10. juni 1873. Mens hun satt der skreiv fengselspresten følgende om henne: «Juditta er en Fange, som Hendes Foresatte mer og mer har lært at holde af. Hendes oppførsel er alltid rosværdig, stille, beskeden og fordringsfri. Der er noget Aabent og Greit ved hende, som vækker Tillid. Visserligen har hun fået et klarere Syn baade paa Synd og paa Naade, saa Guds Aand arbeider i hendes Hjerter. Hun er i det hele blandt de allerbedste af vore Kvindelige Fanger.» Det var litt av en attest!

Juditta ble overført til tukthuset i Kristiania i 1876, fordi tukthuset i Kristiansand skulle stenges. Der satt hun til hun ble benådet i 1880, to og et halvt år før tiden. Hun ble lovet tjeneste i et privat hjem ved løslatelsen, men før hun begynte i tjenesten reiste hun hjem for å se mor og søster Alette igjen. Da bodde moren på Helleland. Juditta hadde da med seg 32 kroner og 10 øre, en gullring og en bok.

Denne tragiske hendelsen som skjedde i Homme i 1873 skrev Aslak Omundson fra Skreå i Øvre Sirdal en vise om, den såkalte «Juditta-visa». Selv druknet Aslak i Ørdsalsvatnet 2 år etter, sammen med fire andre menn. Han var skysskar og bodde da i Lauvika på Odland.

Tukthuset i Kristiansand hvor Juditta satt i 3 år.

*Tukthuset i Kristiania hvor Juditta satt i 4 år.
Tukthuset lå i Storgata 33. Foto: Anders Beer Wilse (1901).*

Tilbake i Kristiania møtte hun tjener Anton Johannesen fra Rakkestad, de ble forelsket og giftet seg i Vestre Aker kirke 26. april 1882. Dagen etter steg de ombord i det danske emigrantskipet «SS Geiser» som brakte dem til New York, og de reiste videre til Kankakee i staten Illionis, hvor Anton fikk jobb som jernbanearbeider. Her tok de navnet Johnson. De fikk åtte barn, hvorav fem av dem voks opp. Juditta døde i 1927 og Anton i 1936. (kilde 12).

JUDITTA MED FAMILIE I USA

Juditta med Anton og barna i USA.

FRAFLYTTING

Salve Aschautson Maudal var den siste gårdbrukeren i Homme. Han hjalp svigermora med gårdsdrifta fra 1871 til de alle flytter fra Homme i 1873. Salve og Alette flyttet så til Maudal.

Salve mente at årsaken til at garden måtte nedlegges var de store sauedriftene som for framom gården vår og høst, det kunne være flere tusen dyr som ialt for forbi, og som for tvers

gjennom innmarka. Og heim i høystakkane om høsten.

Den andre årsaken til fraflyttingen var nok Juditta sin skjebne. Men den langt viktigste årsaken var nok det vi kan kalle «Mangel på sosial omgang». Det gjelder skoleveg, konfirmasjon- lese for presten på Bjerkreim, alt stort arbeid (dugne) som flere gårdbrukere normalt var sammen om. Videre kom penger og handel, det som skulle kjøpes, mer enn salt, folk begynte å kreve mer enn suba (suppe) og graut.

Etter fraflyttingen slo Salve gresset i Homme, og kjørte det til Maudal om vinteren. Men etter fraflyttingen vart Homme paktet bort i 20 år, for å nytte garden til sauebeite, og alt forfall etterhvert.

HOMME I DAG

En fin sommerdag i Homme.
Vel verdt et besøk.

KILDER:

- 1 Hyttebok i Brattebø, ca 1970. Moren skal være fødd i sengen som da sto i stuen.
- 2 Ams-Varia nr. 11, utgitt i 1982.
- 3 Hans Holmen (1994)
- 4 Anstein Hovland
- 5 Halvor Kvåle
- 6 Bygdabok for Sirdal, band 1
- 7 Jørgen Skjæveland, «Gamalt frå Bjerkreim».
- 8 Sven Magnus Oftedal
- 9 Bygdabok for Sirdal, band 6.
- 10 Tronaboka
- 11 Thea Hovland f. Bjordal – faste hennes stelte kreatura
- 12 Marie Anne Næsheim Hall, Sandnes – Nordisk Kriminalkrønike 2010.
Skisse av huset er ikke helt korrekt.
- 13 Einar Kvinen, leserbrev i Stavanger Aftenblad.
- 14 www – Arkologi i nord, desember 2004.
- 15 Ola Bjordal og Ingrid Håland.
- 17 Oddbjørn Maudal
- 18 Rolf Hetland
- 19 Stolstadene i Bjerkreimskirken 1797.
- 20 I. Berner Eikeland (1965)
- 21 Arne Gjødrem